

Úřad potřebuje mít v ruce cukr i bič

Předsedkyně Úřadu pro ochranu osobních údajů (ÚOOÚ) Ivana Janů dovršila minulý týden v čele úřadu svůj pětiletý mandát. V poslední den ve své funkci poskytla Lidovým novinám exkluzivní bilanční rozhovor.

LN: Náš rozhovor nemůžeme začít jinak než otázkou, proč jste se rozhodla neusilovat o znovuzvolení do čela ÚOOÚ.

Po třiceti letech ve službách státu v rámci moci zákonodárné, soudní i výkonné chápu právě ukončený mandát jako přirozené završení své kariéry. Zastávám názor, že člověk má z funkce odejít ještě dříve, než mu jeho okolí začne laskavě naznačovat, že je hoden zaslouženého odpočinku.

LN: Nebyla důvodem vaše deziluze z toho, jak ministerstvo zdravotnictví odmítalo s ÚOOÚ spolupracovat na ochraně dat při zavádění Chytré karantény?

Nelze říci, že by ministerstvo spolupracovat odmítalo. Na mou komunikaci se mi vždy dostalo zdvořilé odpovědi. Vidím to spíše tak, že i přes mé konkrétní požadavky nepracovalo na dokumentaci k Chytré karanténě dost rychle a soustředěně.

Ještě v dubnu jsem ministra zdravotnictví vyzvala, aby připravil pro Chytrou karanténu, a zejména pro aplikaci eRouška, výslovný zákonný základ, chce-li je využít pro další vlny covid-19. Stávající zákon o ochraně veřejného zdraví, který se sběrem osobních údajů od mobilních operátorů ani s trasovacími aplikacemi nepočítá, totiž nelze výkladem nafukovat do nekonečna.

LN: Vaším nástupcem se stal Jiří Kaucký. Bylo vám jeho jméno před jeho zvolením a jmenováním předsedou ÚOOÚ známé?

Věděla jsem o něm jako o schopném správním právníkovi, legislativci a autoru odborné literatury. Naposledy k zákonu o státní službě. Při mém nástupu do funkce před pěti lety jsme spolu jednali o dopadech zákona o státní službě na ÚOOÚ.

LN: Co říkáte tomu, že Senát do čela ÚOOÚ prosadil dlouholetého šéfa legislativy na ministerstvu vnitra? Jde o resort, který měl podle závěrů ÚOOÚ s ochranou osobních údajů v posledních letech paradoxně spíše problémy, třeba s uchováváním vzorků DNA nebo únikem údajů z evidence obyvatelstva.

Takto na to nenahlížím. Ministerstvo vnitra je rozsáhlá a strukturovaná instituce. Pochybení instituce nelze přičítat každému zaměstnanci.

Pochopitelně, obecně by dlouholeté působení na vlivném ministerstvu mohlo znamenat určitou personální provázanost, která tak úplně neladí s nezávislostí ÚOOÚ. Ale nový předseda Kaucký v posledních pěti letech působil jako státní tajemník, rozhodoval ve služebních věcech, měl tedy od běžných úkolů a povinností ministerstva odstup.

LN: Jiří Kaucký musí Senátu do konce roku navrhnout druhého místopředsedu ÚOOÚ. Měl by se jím podle vás stát spíše člověk z ÚOOÚ nebo zvenčí?

Diskusi o personálních otázkách vedení ÚOOÚ, kterou jste, pane redaktore, před několika týdny na stránkách Lidových novin vedl, jsem samozřejmě sledovala. Překvapivě silně v ní zaznívaly hlasy, které volaly po kontinuitě a preferenci zkušeností zevnitř úřadu. Nebyl ale důvod, abych se vůči kterémukoliv z kandidátů vymezovala, protože jsem pro vyvážený přístup.

Důležitý je jak vnější pohled a přínos nových zkušeností, tak odborná specializace a stabilita názorů úřadu. Nový předseda nyní reprezentuje spíše to první, ale to nemyslím jako jeho kritiku.

Domnívám se, že Senát dlouhodobě zaujímá vyvažovací přístup. Podobně se staví ke složení Ústavního soudu. Rezervoár odborníků v našem oboru není velký.

LN: Máte na druhého místopředsedu úřadu nějaký svůj tip?

Nechci nového předsedu, který Senátu místopředsedu úřadu navrhne, ovlivňovat, a to ani v podobě moudré rady. Do konce roku bude mít možnost poznat odborníky v úřadu, zvážit jejich kvality, a rozhodnout se, zda dá přednost kontinuitě a zkušenostem anebo přínosu z jiných oblastí.

LN: V čem se ÚOOÚ během pěti let, co jste byla jeho předsedkyní, změnil?

Tady mohu zmínit změny, které jsem iniciovala sama, a potom změny, které nastaly objektivně, čímž myslím zejména přijetí zásadního právního předpisu, jímž je obecné nařízení známé spíše pod zkratkou GDPR.

Na počátku však byly mou vstupní prioritou pozvednutí úrovně odvolacího rozhodování a respekt k judikatuře a tím posílení právní jistoty účastníků řízení před úřadem. A tento můj záměr se podle dosud skončených soudních řízení naplnil.

Byla jsem si vědoma, že úřad má v globalizovaném světě povinnost pomáhat lidem hájit jejich soukromí. Proto jsem nechala, a nelze říci, že jen symbolicky, na naší budově vztyčit vedle té naší i evropskou vlajku. Vždyť úřad je díky GDPR evropskou institucí. Bez společné evropské autority by národní úřady pro ochranu osobních údajů proti nadnárodním technologickým společnostem nic podstatného nezmohly.

V úřadu vzniklo analytické oddělení, v řadě útvarů se pracuje dvojjazyčně, jsou obsazeny evropské pracovní skupiny Evropského sboru pro ochranu osobních údajů.

LN: V jaké kondici se nyní úřad nachází?

V dobré. Patrně proto nám parlament z vlastní iniciativy svěřil novou náročnou působnost podle zákona o svobodném přístupu k informacím. Tomu odpovídající rozpočtové finance však zůstaly jen pouhým příslibem.

Z úřadu tedy odcházím v době, kdy má dvě samostatné větve. Tím myslím kompetence ve dvou základních právech. V právu na ochranu soukromí a na přístup k informacím, jež nejčastěji stojí proti sobě a bývá je nutno vyvažovat. Je dobré, že tak děje pod jednou střešou a že kvůli tomu nemusel vzniknout nový úřad.

LN: Jaké nové standardy v ochraně osobních údajů ÚOOÚ za dobu vašeho působení přijal?

Základní konflikt dnešní doby spočívá v prudkém rozvoji informačních technologií, který ohrožuje soukromí. Můj mandát předsedkyně úřadu se shodou okolností kryl jak s přípravou obecného nařízení, onoho GDPR, tak s prvními roky jeho účinnosti. A to znamenalo velmi intenzivní práci s evropským právem.

Nemá smysl zkoumat, jaké standardy zavádí ten který národní dozorový úřad, protože úroveň ochrany i charaktery hrozeb jsou v celé EU shodné. Zásadně novým institutem se však stal takzvaný one-stop-shop, tedy princip jediného kontaktního místa v rámci EU. Podnikům a občanům to šetří čas, peníze a nervy, zároveň to ale zvyšuje nároky na komunikaci mezi úřady.

LN: Litujete, že jste nějakou agendu nestihla před svým odchodem z úřadu dokončit?

Všechny agendy, které jsem předala, jsou živé. Žádné téma není uzavřeno. Několik témat bude třeba dále sledovat, protože z jednotlivých kontrol dosud nelze učinit závěry o celkovém stavu. S několika našimi kontrolními týmy například nelze obsáhnout celou rozmanitou praxi překlápění veřejných rejstříků, internetových cookies či zavádění biometrických technologií.

LN: Jaké výzvy podle vás před ÚOOÚ stojí v příštích letech?

Vedení úřadu se nevyhne stanovování priorit, a to především s ohledem na omezené kapacity úřadu. Výzvy budou nicméně přinášeny aktuálními celospolečenskými tématy, jimiž jsou nyní digitalizace a zčásti i virtualizace společenských kontaktů urychlené protiepidemickými opatřeními.

Byť úřad nemá mnoho nástrojů, jak zasahovat do legislativy, musí usilovat o ochranu ústavně zakotvených práv a svobod. Pro mne a mé kolegy byla

protipandemická opatření příkladem, na němž šlo výborně demonstrovat prolínání některých práv, včetně toho na ochranu osobních údajů do běžného života lidí. A úřad je tu i od toho, aby bděl nad ukrajováním svobod a soukromí v přímém či nepřímém důsledku takových opatření, jimiž jsou eRouška, výhradně bezhotovostní platby, ale třeba i práce a školní výuky na dálku.

LN: Měl by ÚOOÚ podle vás autoritativně nastavovat parametry ochrany osobních údajů anebo spíše hledat cesty, jak je v mezích zákona přizpůsobovat požadavkům resortů?

Na to neexistuje univerzální odpověď. Své místo má autoritativní činnost úřadu i jeho činnosti měkčí. Záleží na tom, o co konkrétně se jedná. Rozlišení bude dáno i tím, zda jde o kontrolní, poradní či osvětovou činnost úřadu. To ale neznamená libovůli. Nařízení GDPR stanoví úřadu různé druhy působnosti.

Ochrana osobních údajů je komplexní činnost prostupující všechny sféry života společnosti. Není však ani tak o přizpůsobování jako o nastavování rovnováhy. Úřad proto potřebuje mít v ruce cukr i bič.

LN: ÚOOÚ již nemá Senátem volené inspektory, jimiž se často stávali bývalí politici a nominanti politických stran. Odstíní to podle vás ÚOOÚ od politických vlivů?

Skutečnost, že byli Senátem na posty inspektorů úřadu vybíráni začasťe bývalí politici, nelze přehlédnout. K výběru všech inspektorů však došlo ještě před mým nástupem do čela úřadu. Proto ten proces nemohu více komentovat.

Rozhodně bych ale nepřipustila, aby politické či stranické zájmy ovlivňovaly činnost úřadu. A takové tendence jsem po dobu svého mandátu ani nepozorovala. Vždy jsem naopak dělala vše pro posílení nezávislosti úřadu v duchu jeho evropského pojetí.

Před dvaceti lety byla idea inspektorů odlišná. Proces jejich výběru byl chápán patrně jako demokratizační prvek a pro kontrolní činnost úřadu se měl stát zdrojem demokratické legitimity. Za dvacet let se však situace změnila. Problematika ochrany osobních údajů je po právní i technické stránce mnohem složitější, nařízení GDPR znamená nutnost komunikovat v angličtině a sledovat evropský vývoj. To vše přineslo požadavky na odbornost a profesionalizaci za situace, kdy ostatní zaměstnanci úřadu již dávno podléhají kritériím a nárokům služebního zákona.

Tím, že Senát institut volených inspektorů úřadu v novém zákoně o zpracování osobních údajů zrušil, ukázal, že je po dvaceti letech mnohem sebevědomější a vyzrálejší a že v dimenzi politických trafik neuvažuje.

LN: Behěm své polistopadové kariéry jste byla po dvě funkční období ústavní soudkyní. Jak na své působení na Ústavním soudu vzpomínáte?

Ústavní soud je pomyslným soudcovským a právním Olympem. Chápala jsem jej jako vyvrcholení mé právnické profese. V první generaci Ústavního soudu (*mezi lety 1993 až 2002 – pozn. red.*) jsem byla místopředsdkyní s odpovědností za mezinárodní vztahy. Pokládaly se základy právního státu, v zákonodárném sboru často nepanovala jasná představa, co některá ustanovení Ústavy a Listiny inspirovaná západními demokraciemi znamenají. Bylo třeba se naučit základní práva aplikovat. Pro nové ústavní soudy v postkomunistických státech tak bylo zásadní navázat vztahy s etablovanými evropskými a světovými ústavními soudy a zkoumat jejich přístupy a judikaturu, která měla možnost se utvářet a cizelovat desítky let.

LN: Které své nálezy považujete za zlomové?

Určitě je to nálezy reagující na neúměrnou regulaci nájemného. V něm se poprvé objevila doktrína protiústavní nečinnosti zákonodárce (*nález sp. zn. Pl. ÚS 20/05 – pozn. red.*). Ta pak byla dále rozvíjena, třeba i v nálezu k takzvanému blokačnímu paragrafu zákona o půdě, který předznamenal církevní restituce.

Chtěla bych ale zmínit i jeden senátní nálezy z oblasti rodinného práva, protože právě v rodině se podle mne formují hodnoty. Šlo o případ stěžovatelky, která si u svého syna uschovala téměř dva milióny korun, a když je po synovi požadovala, ten jí je nevrátil a uplatnil námitku promlčení, což obecné soudy uznaly. Přínos tohoto nálezu byl v neuznání promlčení v rodině, kde se obvykle nepíší dlužní úpisy, a naopak v uznání dobrých mravů jako hodnotového korektivu (*nález sp. zn. I. ÚS 643/04 – pozn. red.*).

I současný Ústavní soud se musí potýkat s nedořešenými případy nápravy křivd spáchaných v minulosti. A této judikatuře jsme, myslím, položili pevné základy. Mezi obtížnější případy mohu naopak zařadit posouzení tzv. solární daně.

LN: Ústavní soudce Radovan Suchánek se v poslední době opakovaně odchyluje od konstantní judikatury Ústavního soudu (církevní restituce, kauza zámku Opočno, obnova trestního případu Romana Janouška). Místo aby nálezy s odlišnými právními závěry předložil plénu k zaujetí stanoviska, závazně je vyhlásí. Jedná se podle vás ještě o Suchánkovy originální právní závěry anebo už o úmyslné porušování zákona o Ústavním soudu?

Zachování konzistence judikatury Ústavního soudu, kde výrazně profilovaní právníci posuzují komplikované a nejednoznačné případy, je obtížným úkolem pro předsedu soudu a celé jeho plénum. Již delší dobu na Ústavním soudu nejsem, ale z některých nálezu mám skutečně pocit snahy o sofistikované obcházení dřívější

ustálené, jednoznačné a hodnotově ukotvené judikatury. Mluvím zejména o patrném relativistickém postoji ke komunistickým křivdám a pohrdání snahou tyto křivdy, byť se zpožděním, zmírňovat. Bohužel, některá odlišná stanoviska podle mne postrádají již i onu sofistikovanost a jsou jen dramatickou pózou pro stejně orientované příznivce.

K přijetí senátního nálezu je třeba vždy nejméně dvou hlasů ze tří celkových. Soudce zpravodaj v takovém případě proto zřejmě není jediným původcem rozkolu. Soudce, který předložený případ soudí, je současně sám souzen. Nejprve v jednacím sále přítomnými advokáty, kteří případ znají někdy i lépe než on. Pak médií, která případ přibližují veřejnosti. A konečně akademickou obcí.

Právě proto jsou tak důležitá veřejná soudní jednání, a to i u Ústavního soudu. Průběh veřejného jednání může soudce často zaskočit. Soudci to vědí, a proto se na veřejná zasedání důkladněji připravují. Svou roli hraje i psychologický moment, když soudce musí své rozhodnutí vyhlásit účastníkům tváří v tvář.

Závěr o úmyslném porušování zákona o Ústavním soudu by měl být pro každého ústavního soudce naprosto zdrcující. Takové hodnocení nemůžete, pane redaktore, očekávat bez hluboké analýzy v pouhém novinovém rozhovoru. Garance právního státu však zaručují, že porušování zákona nezůstane bez důsledků.

LN: Bylo by něco takového možné v době, kdy jste u Ústavního soudu působila vy?

Každý soudce musí dohlédnout na konec soudního procesu. Musí plánovat, časovat, uvažovat strategicky. Přijímání soudního rozhodnutí není jako psaní odborného článku.

Mohu mluvit jen za sebe. Při jednání pléna jsem často argumentovala a své kolegy přesvědčovala. Někdy jsem byla nucena k plenárnímu nálezu předložit své odlišné stanovisko, v další činnosti Ústavního soudu jsem však většinové stanovisko vždy důsledně respektovala. Byť jsem těchto odlišných stanovisek za svou kariéru u Ústavního soudu uplatnila nadprůměrný počet.

Kolegialita a transparentnost mne však dovedly k paradoxu. V jedné jasně předvídatelné věci jsem jako soudkyně zpravodajka věděla, že se svým názorem neuspěji. Zpracovala jsem proto pro plénum koncept rozhodnutí, které sice získá jasnou podporu, ale rovnou jsem k němu připojila i své odlišné stanovisko. Nebylo by totiž ku prospěchu nikoho před plénem kličkovat a řízení tím protahovat.

V jiných věcech, tam, kde se mi podařilo plénum přesvědčit, jsem naopak přispěla ke korektní změně judikatury Ústavního soudu.

LN: Jaké zkušenosti jste si odnesla ze svého působení v Mezinárodním trestním tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY)?

Utvrdivlo mě v názoru, že nejzávažnější zločiny páchané systematicky státními režimy je třeba trestat, byť se zpožděním. A to zejména v těch případech, kdy národní justice selhává.

Nastoupila jsem k tribunálu v době, kdy český Ústavní soud aproboval zákon o protiprávnosti komunistického režimu. Odhlížím nyní od skutečnosti, že ani naše vyrovnávání se zločiny komunismu nebylo důsledné.

Válka v Jugoslávii byla vyvolána zejména neochotou starého politického vedení kolem tehdejšího prezidenta Miloševiče zemi rozdělit. A mé paralelní zkušenosti z rozdělení Československa z přelomu let 1992 a 1993, u kterého jsem byla, byly stále velmi živé a intenzivní. Jasně jsem viděla, jakým krutostem a zločinům jsme se tehdy nejspíš s politickým vedením odříznutým od předchozího režimu vyhnuli.

Nadstandardní přátelské vztahy se Slováky trvají dodnes, a to je přeci výborný výsledek.

Rozdíl byl tedy v politickém uchopení problému. A na tom nelze zásluhu upřít Václavu Havlovi, Václavu Klausovi ani Janu Kalvodovi.

LN: Změnily tyto vaše zkušenosti váš pohled na události, k nimž dochází za našimi hranicemi?

Z případů řešených u ICTY jsem si přinesla cenný poznatek o roli médií v totalitních státech. Dokáží rozpoutat tak nenávistnou, lživou, etnickou kampaň, že lidé přestanou rozumně uvažovat a jen se neadresně a agresivně mstí komukoliv. Mnohdy ze strachu.

I z tohoto balkánského konfliktu vyplynula zkušenost, že se média svou předchozí kampaní zasloužila o to, že u konkrétních obětí přestala být nejprve respektována jejich lidská důstojnost a následně přestaly být v očích veřejnosti i lidmi. Je to tedy právě role médií, kterou při sledování vývoje v zahraničí nepodceňuji.

LN: Čím je pro Vás právo?

Dlouhodobě se říká, že právo je minimem morálky a já s tím plně souhlasím a dodávám, že právo musí být v morálce ukotveno. V morálce, tedy v oblasti širší než právo, se odráží i to, čemu se říká přirozená moudrost. Tedy to, co si lidé a rodiny navzájem předávají z generace na generaci jako platná pravidla chování. Například že se sluší nelhat, a to ani sobě. Dále nekrást, neubližovat, chránit slabší, ctít rodiče, důvěřovat si v rodině. Brát na sebe odpovědnost, a to někdy i za ostatní. A umět odpouštět.

Neznalost zákona neomlouvá. Jde o přísný princip, kterému je obtížné dostat, a proto jsem hovořila o přirozené moudrosti, která nás jako návyk podstatně ochrání. Jde o jednoduchý, strašně starý recept desatera.

LN: Říká se, že základním principem života je láska. Který princip je podle vás základem práva?

Základem práva je podle mne spravedlnost. Tu je nutno při práci s právem, při jeho interpretaci a aplikaci, hledat vždy. Je-li láska principem života, pak pravidla, která život organizují, musí tento princip vtahovat do hry a při posuzování našeho jednání ho dále rozvíjet.

LN: Čemu se budete po odchodu z čela ÚOOÚ věnovat?

Můj život za socialismu byl direktivně ovlivňován plánováním. V každé sféře života se dlouhodobé, střednědobé i krátkodobé plány musely plnit za každou cenu. Třeba i podvodem. Od té doby mám k plánům averzi. Ale určitě vás mohu ujistit, že se nebudu věnovat pletení ani háčkování.

Uvažuji, že bych si zachovala kontakt s oborem skrze přednáškovou činnost. V přímém přenosu jsem aktivně zažila transformaci totalitního státu na parlamentní demokracii, vznik a vývoj nových institucí, pokojné rozdělení federace na dva unitární státy, budování a fungování Ústavního soudu a Mezinárodního trestního tribunálu. A nakonec i ochranu soukromí a právo na přístup k informacím. Jak vidíte, materii k předávání mladším generacím mám tedy dostatečně bohatou i různorodou.